

Elvir SELIMVIĆ, prof.

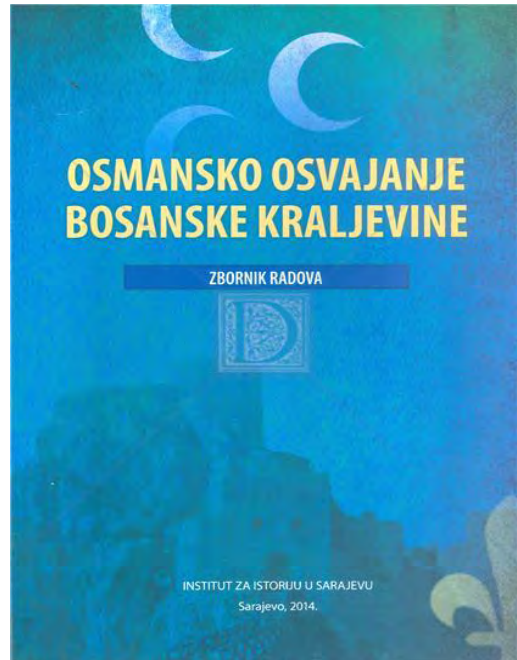
OSMANSKO OSVAJANJE BOSANSKE KRALJEVINE

Zbornik radova, Sarajevo, Institut za istoriju, 2014.

(Prikaz)

Institut za istoriju u Sarajevu editor je još jednog zbornika radova, koji objedinjuje saopćenja historičara podnijeta na okruglom stolu „550 godina od osmanskog osvajanja srednjovjekovne Bosanske kraljevine“, održanog u Sarajevu 14. maja 2013. godine. Cilj ovog skupa bio je objedinjavanje dosadašnjih saznanja o osmanskome osvajanju Bosanske kraljevine i ocjena značenja tog osvajanja, kako navodi suorganizator i izdavač ove publikacije. Zbornik objedinjuje osam historiografskih radova, neujednačene kvalitete, među kojima su prepoznatljive kategorije od izvornih znanstvenih do preglednih radova. Jedan rad se izravno odnosi na sjeveroistočnu Bosnu u XV stoljeću. U *Predgovoru* (str. 7) je opisano porijeklo radova, naveden cilj održavanja skupa i konstatirano da sve radove karakterizira „(...) smiren naučni pristup, bez ikakvih mitoloških i političkih primjesa (...)“.

U prvom radu pod naslovom *Stanje u Bosni neposredno poslije gubitka srednjovjekovne državnosti* (str. 9-30), profesor Enes Pelidija u općim crtama prikazuje razvoj Osmanske države – od vremena Osmana (1299) do kraja prve polovine XV stoljeća – i eksplicira vojnopolitičke prilike na Balkanskom poluotoku u vrijeme prvih akindžijskih upada u Bosnu (1386), nakon kojih Osmanska država priprema osvajački pohod na Bosnu, koji je pokrenut 1463. godine. Nakon ovog dijela rada, autor navodi da Bosna nije „šaptom pala“, nego se dostojanstveno borila za opstanak, uz podjednako učešće svih društvenih slojeva, koju borbu je izgubila nakon 77 godina otpora, pod udarom nadmoćnijeg Osmanskog carstva. Nakon osvrta na postojanje suprotstavljenih narativa o osobinama osmanske vlasti, koji se kreću odidealizovanja do satanizovanja (u historiografiji i javnom diskursu) autor apercipira da se u zadnje vrijeme o osmanskome periodu znatno realnije piše. U nastavku rada, prikazan je vojni pohod osmanske vojske do pada Bobovca i stvaranja Bosanskog sandžaka, predočena

uloga Nikole Modruškog i izmišljanje bogumilske izdaje, raspravljano o Jeničarskom zakonu, i na koncu, autor navodi, da brojnijeg prelaska na islam bosanskohercegovačkog stanovništva u vrijeme popisa 1468/69. godine nije bilo. Nakon povlačenja osmanske vojske, uslijedio je raspad kraljeve porodice. Kralj, stric mu Radivoje i sin Tvrtko su ubijeni. Kraljev polubrat, polusestra i djeca hercegovina su odvedeni u Istanbul. Kraljica Katarina je umrla 1478. godine u Dubrovniku, dok je Jelena (Mara), supruga kralja Tomaševića i kćerka Lazara Brankovića umrla na osmanskom dvoru. Herceg Kosača je umro 1466. godine, a Osmanlije su osvojile sve njegove posjede 1482. godine.

Drugi rad autora Sedada Bešlije, *Sudbina bosanskih tvrđava u svjetlu istimâlet politike: Bosna i Osmanlije u drugoj polovini 15. stoljeća* (str. 31-55), u prvom dijelu donosi pregled odnosa bosanske vlastele i kralja, od prvog upada osmanske vojske u Bosnu do 1463. godine, dok u drugom dijelu rada autor na temelju dubokih uvida u literaturu objašnjava uzroke nastanka proosmanske struje među stanovništvom i opisuje posljedice takve orijentacije. Borbom za osobne interese, uz uplitanje Osmanlija u unutrašnja politička pitanja, velikaši su slabili bosanskog kralja Stjepana Tomaša, koji osobno nije bio dorastao izazovima svoga vremena te je, povlačeći pogrešne političke poteze, izgubio kredibilitet krstaša, a progonom heretika izazvao opći kaos u zemlji i na taj način je pripremio plodno tlo za istimâlet politiku i *eo ipso* propast Bosanske kraljevine. U periodu od 77 godina, koliko je trajalo vojno podrivanje Bosne, Osmanlije su provodeći istimâlet politiku pridobili dio stanovništva, nudeći bolje životne uslove, što je posebno za seljake bilo prihvatljivo, jer su stradavali usljed međusobnih obračuna vlastele. Tako da je pred slom Bosanske kraljevine, kao odraz sveukupnih prilika formirana i proosmanska struja u dijelu stanovništva, koja je usljed teških prilika u zemlji, i otvorenih mogućnosti za sigurniju i izvjesniju budućnost u okviru Osmanskog carstva, postupila oportunistički, prihvativši osmanski sistem. Pored njih, u vrijeme osmanskog napada jedan dio stanovništva se povukao u pećine i branio, drugi dio se samo sklonio, neki su izbjegli, neki su opet predali tvrđave i prelazili na islam ili pristali na plaćanje džizije itd. Vremenom se formirala dovoljna masa lojalnog stanovništva, koja je omogućavala učvršćenje osmanske vlasti i osvajanje preostalih dijelova Bosne.

Osmanlije i sjeveroistočna Bosna u XV stoljeću (str. 57-73), naslov je trećeg rada autora Kemala Bašića. U ovom preglednom radu, navedene su poznate činjenice o osmanskome osvajanju nekih dijelova Bosne prije 1463. godine, o ulozi Skopskog krajišta u osvajanju bosanskih teritorija i o tome da je osvajanje Bosanske kraljevine zaokruženo 1592. godine. Kako je u fokusu ovog rada sjeveroistočna Bosna, autor je smatrao značajnim navesti sve peripetije u vladanju dijelovima sjeveroistočne Bosne, između bosanske vlasti, Osmanskog carstva i srpske Despotovine do 1463. godine, kada u maju Mehmed II Fatih bez otpora zaposjeda Podrinje (Pavlovići i Kovačevići), što mu olakšava prodor u središnje dijelove Bosne. Već naredne godine ugarska vojska osvaja Brčko, Novi, Teočak, pljačka Srebrenicu i opsjeda Zvornik, ali ga nije uspjela osvojiti. Kako bi organizirali kvalitetniju odbranu Podrinja, Osmanlije osnivaju Zvornički

sandžak (1470), koji se sastojao od Zvorničkog, Srebreničkog i Brveničkog kadiluka. Dalje autor opisuje teritorijalno-upravnu organizaciju sandžaka, opisujući granice i prvi pomen svih nahija koje su ulazile u sastav ovog sandžaka. Godine 1512. na osmanski prijesto stupa Selim I koji mijenja politiku prema Ugraskoj i iste godine je osvojena Srebrenička banovina - osnovana radi odbrane južnih granica Ugarske -ili se to prema navodima Ištvanfija dogodilo tek 1520. godine. Uzimajući u obzir različite navode, autor je mišljenja da se vlast na tom području najvjerojatnije učvrstila nakon Mohačke bitke (1526).

Na temelju uvida u literaturu i relevantne povijesne izvore dubrovačke provenijencije, Dženan Dautović napisao je rad pod naslovom *Metus Turchorum – strah od Turaka u srednjovjekovnoj Bosni* (str. 75-103). U radu su analizirane posljedice straha od Osmanlija (u svakodnevnom životu), prisutnog kod seljaka, plemstva i trgovaca. Taj strah je percipiran kao strah za život i materijalnu sigurnost, ali ne i kao strah od vjerskog drugog, zaključio je autor. Strah se intenzivirao nakon pada Carigrada. Osmanlije su u Bosni izazivali strah kod pripadnika svih društvenih slojeva, koji su često ispred njihovog napada bježali u Dubrovnik, koji je zatvarao vrata najsiromašnijim i otvarao plemstvu pod određenim uslovima. Najsnažniji iseljenički val pokrenuli su događaji iz 1463. godine. Najizravnija posljedica straha od osmanskog prisustva, jeste opadanje trgovačkih aktivnosti u unutrašnjosti zemlje i usmjerenje dubrovačkih trgovaca na Levant. Strah od osmanske vojne moći i vatrenog oružja, uticao je i na dogradnju postojećih i gradnju novih utvrđenja, a kao najradikalnija posljedica ovog straha jeste premještanje državne prijestolnice iz Bobovca u Jajce u prvoj polovini XV stoljeća.

Petom radu (str. 105-138) autor Adis Zilić dao je naslov *Vlatkovići od progonstva sa baštine 1456. do pada Počitelja 1471. godine*, u kojem detaljno otkriva političku i vojnu ulogu Vlatkovića u vrijeme političkog sloma srednjovjekovne Bosne. Nekoliko godina prije osmanske vojne invazije, ova porodica se našla u teškim prilikama, jer je 1455. godine herceg Stjepan odlučio da ih protjera sa njihovih baština (locirane između Neretve i Cetine) zbog nevjere. Brigu o njima će preuzeti Dubrovčani i interponirati u njihovom pomirenju sa kraljem, koji im dodjeljuje nove baštine u zapadnoj Bosni između 1457. i 1458. godine. Dalje autor opisuje finansijske teškoće Vlatkovića i njihov odnos sa Dubrovnikom i Venecijom. Nakon decenije progonstva, Vlatkovići se uz pomoć Ugarske vraćaju na stare baštine (1466) i istovremeno dolaze u sukob sa hercegom Vlatkom. Nakon pada Počitelja, Vlatkovići uskoro ostaju sami u borbi sa Osmanlijama, koji zauzimaju njihove baštine 1473. godine.

Midhat Spahić, autor je rada *Franjevački samostani nakon političkog sloma srednjovjekovne bosanske države* (str. 139-146), u kojem razmatra različite teze o odnosu osmanske vlasti prema franjevcima u toku napada 1463. godine i neposredno nakon pada Bosanske kraljevine, a one se kreću od tvrdnji da su skoro (Bernardin Akvilski, Milko Brković) sve crkve i manastiri porušeni, do stava da su neki porušeni a dio je sačuvan (vjеровatno) pod uslovom da stanovništvo (i franjevci) nije pružalo

oružani otpor. Ovu tezu zastupa i autor. Zaključak temelji na testamentima Dubrovčana koji su živjeli u Bosni, i na podacima iz prvog osmanskog popisa provedenog 1468/69. godine. Autor zapravo, dokazuje da su od osmanskog rušenja (1463) sačuvani samostani u Fojnici, Kreševu, Olovu, Bobovcu, Podvranduku i Podvisokom, kao i crkva u Fojnici i crkva sv. Marije u Zvorniku.

U sedmom radu, Elma Korić piše *O ličnosti Ferhad-paše Sokolovića* (str. 147-154), fokusirajući se na karakter Ferhad-pašine ličnosti. Nakon ukazivanja na značaj devširme za obrazovanje pojedinaca i njihovo učešće u vojno-upravnim strukturama Osmanskog carstva, autorica objašnjava fenomen privatne devširme, kojom su ciljano regrutirani „najkvalitetniji“ pojedinci. Putem devširme je na osmanski dvor došao i Mehmed-paša Sokolović, koji se koristio nepotističkom praksom *intisab*, putem koje se okružio povjerljivim suradnicima, uglavnom rođacima iz Bosne. Jedan od suradnika iz te grupe jeste i Ferhad-paša Sokolović, prvi beglerbeg Bosanskog ejaleta (1580). Autorica ne piše o poznatim vojnim i graditeljskim poduhvatima Ferhad-paše, nego *in concretodokazuje* zašto je bio vojni autoritet, piše o njegovoj ustrajnosti u nepotkupljivosti i pravednosti prema podređenim (raji), i pored čestih kritika upućivanih s Porte zbog toga.

U posljednjem radu, pod naslovom *Značaj Muhimme deftera u izučavanju historije Bosne i Hercegovine osmanskog periodu* (str. 155-166), autor Muamer Hodžić, predstavlja značaj dijela edicije *Monumenta Turcica* koji je pod naslovom *Muhimme defteri* (priredio Ešref Kovačević 1985) objavio Orijentalni institut u Sarajevu, kao plod istraživačkog rada uposlenika Instituta vršenog od 1950. godine. Etimološko porijeklo naslova knjige Muhimme defteri, potječe od osmanske riječi *mühimme defterleri* koja znači registri. To su registri u kojima su se bilježili nacrti fermana o pitanjima raspravljanim na Divanu, prethodno potvrđeni od sultana. Muhimme defteri čine poseban fond, koji se sastoji od 263 knjige i nalazi se u prostorijama Osmanskog arhiva Predsjedništva vlade Republike Turske u Istanbulu. Muhimme defteri u izdanju Orijentalnog instituta, sadrže sažetke dokumenata koji su se odnosili na prostore socijalističke Jugoslavije i obuhvataju događaje od 31. jula 1554. do 22. juna 1566. godine. Dalje u tekstu, autor amplificira sadržaje nekoliko zanimljivih deftera: o načinima dodjele timara, zloupotrebama položaja, o zahtjevima upućivanim državi za pomoć u hrani, o molbi za zaštitu zeameta u toku obavljanja hažda, o obavezama sandžak-begova i naredbi sultana o poštivanju propisa pri izvršavanju devširme, u sandžacima Bosna, Hercegovina i Klis. Osim navedenih, Muhimme defteri sadrže mnoštvo drugih podataka i relevantan su izvor za proučavanje povijesti Bosne i Hercegovine u osmanskom dobu.

Značaj predstavljene publikacije, jeste u objedinjavanju činjenica o vojnim i političkim prilikama u 1463. prelomnoj godini za Bosansku kraljevinu, koja politički nestaje, a Bosna i njeno stanovništvo ulaze u dominantno islamski kulturno-civilizacijski krug i novu neizvjesnu povijesnu epohu. Stručan pristup pisanju radova – oslobođen mitologizacija i patetike – novi uvidi u izvore i poznatu literaturu i na takav

način dovođenja u vezu (ne)poznatih činjenica, indicira pojavu (otvaranje) profesionalnog pristupa povijesti naše zemlje pod vlašću Osmanlija, kao i na stasalu novu generaciju historičara. O karakteru rata i padu Bosne pod vlast Osmanlija, iz pročitanih radova može se zaključiti *in genere* da Bosna nije šaptom pala, kako se ranije tvrdilo, ali i da njenu odbranu nije krasila društvena kompaktnost i dugogodišnja ustrajnost u borbi sveukupnog stanovništva. Pored toga, Osmanlije su izazivali racionalan strah kod stanovništva, rušili su katoličke vjerske objekte, ali su određeni broj i sačuvali pod određenim uslovima itd. Zbornik nudi korisno štivo čitaocima različitih profila: profesionalnim historičarima, učenicima, studentima, političarima, ali i nastavnicima, kojima može poslužiti za osuvremenjavanje i preispitivanje nastavnih sadržaja.